

Ненад Нинковић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за историју
nenadninkovich@yahoo.com

Оригиналан научни рад
примљено: 29. март 2013
прихваћено: 1. октобар 2013

ИСАИЈА АНТОНОВИЋ ЕПИСКОП АРАДСКИ И МИТРОПОЛИТ КАРЛОВАЧКИ (1731–1749)*

Сажетак: Исаија (у световном животу Јован) Антоновић потицао је из угледне трговачке и занатлијске породице, која се из Новог Пазара доселила у Будим са патријархом Арсенијем III Црнојевићем. Економски напредак породице и утицај будимске српске општине у културном и политичком животу његовог народа несумњиво су утицали на Исаијино опредељење за свештенички и учитељски позив. Обудовео, постао је монах који се полако пењао јерархијским лествицама Карловачке митрополије до епископа и митрополита. На том путу показивао је велику ревност у одбрани православља, српског народа и његових права проистеклих из Привилегија, али и склоност ка непотребним нападима и сукобима са осталим епископима или патријархом, без обзира колико су они могли нанети штете, и цркви и народу. У том смислу се делатност Исаије Антоновића може узети за парадигму развоја карловачке јерархије у периоду од 1731. до 1749. Настојаћемо да у овом раду прикажемо његов успон од свештеника до митрополита, и уз позитивне и уз негативне радње током њега.

Кључне речи: митрополит Исаија Антоновић, Карловачка митрополија, Арадска епископија, Вршачко-карансебешка епископија, црквено-народни сабори, Привилегије.

Од краја XVII до средине XIX века Карловачка митрополија је била главни, а често и једини, чувар народног и верског идентитета Срба у Хабзбуршкој монархији. Због тога је питање избора њених епископа и митрополита било важно, колико за Србе толико и за Двор, који је најпре путем Привилегија дозвољавао њихов несметан избор, а потом настојао да ту слободу што више ограничи и подреди својој вољи. Иако је отпор пружан, Беч је у његовом сламању имао доста успеха, али никада није могао да удаљи утицај јерархије из српског друштва. Црква је до великих реформи у држави током другог дела владавине Марије Терезије управљала свим сферама духовног живота Срба, али и политичким догађајима. Двор

* Текст је настао као фазни резултат рада на пројекту *Војвођански простор у контексту европске историје* (број 177002) Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

је настојао да управо ово друго онемогући, али је био присиљен да у време ратова или већих проблема, управо преко јерархије, остварује међу народом своје политичке тежње. С обзиром на такво стање и положај епископи и митрополити играли су прворазредну улогу у историји хабзбуршких Срба. Један од њих је био Исаија Антоновић, епископ арадски и потом митрополит карловачки. Иако се на митрополијском трону задржао свега пет месеци, његова делатност као епископа и првојерарха оставила је и позитивне и негативне последице по српску цркву и друштво. Чињеница да је кратко био митрополит, за последицу је имала то да његово дело није било честа тема српске историографије, а оно се може узети као парадигма историје Карловачке митрополије од 1731. до 1749.¹

Солидно образовање које су деца богатих трговаца стицала у Будиму и Пешти и утицај будимске општине у важним питањима српског друштва, могли су да омогуће њихов успон и јерархијским лествицама Карловачке митрополије. У овоме се може тражити одговор на чињеницу да су двојица Будимаца средином XVIII века дошла на чело српске цркве у Хабзбуршкој монархији, а обојица су била из занатско-трговачких породица које су у овај град дошле са патријархом Арсенијем III Црнојевићем и успон доживеле почетком XVIII века. Реч је о породицама Анте (Антонија) Милошевића, чији је син Јован, у монаштву Исаија, 1748. постао митрополит, и Ненада Илића, чији је син Петар, Павле у монаштву, 1749. наследио на овом положају Исаију. Случајност је била и то што су обојица, и Анта Милошевић, и Ненад Илић, били чланови истог еснафа – абаџијског. Извесно је да су се добро познавали и сарађивали, што се са пуно основе може претпоставити и за њихове синове у периоду до средине двадесетих година XVIII века.

Анта Милошевић, пореклом из Новог Пазара, био је у Будиму међу најзначајнијим мајсторима свог еснафа.² У најстаријем списку пореских глава из 1706. и 1707. помиње се као Анто Абаџија. Од тада све се активније укључује у живот српске општине, мада никада онолико колико је то чинио Ненад Илић. Био је међу Србима који су 1710. безуспешно покушавали да са католицима постигну договор о избору бирова, ешкута и кметова.³ У то време један је од најбогатијих будимских Срба, који је у поседу имао три куће, а по количини вина којом је располагао био је други човек у граду. Са супругом Сузаном имао је синове Јована (Исаију), Петра⁴, Павла, Димитрија и Јанићија⁵.

¹ Митрополиту Антоновићу више пажње је поконио Милутин Јакшић у својој расправи о црквено-народним саборима 1748. и 1749. Повремено се њиме, објављујући грађу, бавио и Димитрије Руварац, затим бездински монах Сергије Шакрак-Нинић и Гаврило Витковић, али су се они пре свега дотicali дела Исаије Антоновића коментаришући друге догађаје. Тако је изостао целовитији текст о њему као епископу и митрополиту (Гаврило Витковић, *Споменици из Будимског и Пеитанског архива*, Збирка прва-четврта, Београд 1873–1875, passim; Сергије Шакрак-Нинић, *Српске старине из архиве манастира Бездина*, Глас истине, Нови Сад 1890, 172–174, 187–190, 204–205; Милутин Јакшић, *Два српска сабора (1748 и 1749)*, Богословски гласник, књ. I, Сремски Карловци 1902, 30–36, 98–104).

² Г. Витковић, *Споменици...*, Збирка трећа, 51, 68–69.

³ Г. Витковић, *Споменици...*, Збирка прва, 133–135, 148.

⁴ О Петру нема пуно података, осим да је био учитељ и касније војно лице. Све што се о њему зна јесте да је 23. маја 1729. одржано суђење по његовој жалби против Михе Арнаутина. У то време је био учитељ,

О животу Јована Антоновића, рођеног 1697, до 1719. нема података, али се може закључити да је у том периоду стекао добро образовање. Био је најпре свештеник а потом од 22. новембра 1719. до Ђурђевдана 1720. и учитељ у родном граду. Како је у ово време доста деце ишло у школу, Јован је тражио помоћника, јер сам није могао поверени посао да обавља на задовољавајући начин. У то време је остао удовац, те се замонашио, добио име Исаија и већ у јулу 1720. је био архимандрит свог пострига, манастира Ковина на Чепелском острву. Његова ревност у одбрани православља показала се већ 31. јула 1720. када се тужио будимском бирову Јосифу Николићу и таначницима против католика (Мађара и Немаца) који се Србима подсмевају док се моле и ометају њихова богослужења.⁶ У наредном периоду и сам се укључио у живот будимске српске општине, где је сарађивао и са оцем. Њих двојица су учествовала 1724. у решавању имовинског спора извесних Стојана и Лепосаве Илић, у којем је архимандрит Исаија био изасланик митрополита Вићентија Поповића Хаџилавића. Две године касније опет се заједно срећу на истом послу Анта Милошевић и „госп. архимандрит Исаија“. Углед сина већ у ово време превазилазио је очев, пре свега јер га је митрополит Мојсије Петровић узео за свог придворног архимандрита.⁷ О порасту Исајијиног значаја сведочи и чињеница да је 1726. изабран као један од будимских представника за посланика црквено-народног сабора.⁸

Средином 1726. дошло је до сукоба између архимандрита и представника српске власти у Будиму, при чему је Анта Милошевић био један од њих. Сукоб је избио око опела и сахране извесне бабе Косане за које су свештеници тражили 24 форинте, што није имао ко да плати. Варошки гоподари су се обратили

али и кројач који је за плату радио код свог оца у Будиму. У каснијем периоду помиње га у једном писму Исаија Антоновић, као капетана у Поморишкој војној граници. Умро је пре 1749 (Архив Српске академије наука и уметности, Митрополијско-патријаршијски архив, фонд „А“ (у даљем тексту: АСАНУК, МПА „А“), 197/1748; Г. Витковић, *Споменици...*, Збирка четврта, 388; С. Шакрак-Нинић, Нав. дело, 205).

⁵ Јанићије, Јанаћ, Јаника, Јован – како је све именован, помиње се у једном документу у коме су пописана војна лица, али под именом Ђурка. Борио се у рату против Османлија 1737–1739, затим у Рату за аустријско наслеђе. Био је капетан у Потиској војној граници, а када је она укинута, одрекао се војне службе и прешао под жупанијску власт, због чега је награђен угарским племством и поседом од 145 ланаца земље у Старом Бечеју. Имао је кћер Марију и сина Димитрија који је још 1744. био капетан у Вилагошу. Надживео је митрополита и учествовао на Сабору 1749 (Г. Витковић, *Споменици...*, Збирка прва, 216–226; С.е Шакрак-Нинић, Нав. дело, 205; *Српски биографски речник*, 1, Нови Сад 2004, 226 (биографију написао академик Славко Гавриловић); Владан Гавриловић, *Племство код Срба у Јужној Угарској у XVII и XVIII веку*, Сремска Митровица 2012, 14, 87, 93).

⁶ Г. Витковић, *Споменици...*, Збирка прва, 257–258.

⁷ Анта Милошевић је и даље играо значајну улогу у Будиму. Године 1728. био је један од табанских судија и учествовао је у договорима око ангажовања учитеља и подизања школе, а око 1729. је био чувар варошког печата. Заједно са Србима из Пеште и Сентандреје 1730. скупио је новац за митрополита Мојсија (2.000 форинти). После 1730. се све ређе среће у документима. Један његов помен потиче из фебруара 1734. када је учествовао у договору у вези са решавањем варошког дуга. Умро је 1739. а о заосталој имовини се побринуо епископ Исаија (Г. Витковић, *Споменици...*, Збирка друга, 1, 54–55; Збирка четврта, 395–396, 405, 415–417, 466–467).

⁸ Г. Витковић, *Споменици...*, Збирка прва, 184, 213–215, 290–292; Збирка четврта, 262, 271, 280, 295, 329–331, 356–359, 362–363, 368–370, 379, 385.

архимандриту са молбом да нареди свештеницима да изврше опело, нудећи му за то да ће половина од 24 форинте припасти њему, али је Исаија то одбио.⁹ Како нису имали избора, потужили су се митрополиту Мојсију Петровићу, тврдећи да су избачени из цркве и да су свештеници бацили панаију, коју су донели за душу покојнице. Спор је решен тек касније, тако што је митрополит обећао да ће прописати свитак за Будим, да више не би било сличних спорова, уз додатак у савременом извору да „у тим [31. јула 1726] бист и мир с госп. нашим Митрополитом и са Архимандритом [Исаијом].“¹⁰

Смрт митрополита Мојсија 1730. значила је да се мора састати сабор да би био изабран његов наследник. На њему је 1731. архимандрит Исаија имао важну улогу. Наиме, после митрополитове смрти јавиле су се две групе, једна коју је предводио митрополитов секретар Петар Ненадовић, а која је на челу митрополије желела да види администратора, темишварског епископа Николаја Димитријевића, и друга којој су на челу стајала двојица архимандрита, Висарион Павловић, потоњи владика бачки, и Исаија Антоновић, и која је за митрополита желела арадског владику Вићентија Јовановића.¹¹ Већ је овде могуће уочити сукоб између двојице Будимаца Исаије и Петра/Павла Ненадовића. Сабор је за митрополита изабрао арадског дијецезана чиме је његова епархија постала упражњена, а на њено чело је желео да дође дотадашњи костајничко-зринопољски владика Стефан Љубибратић. Новоизабрани митрополит се већ средином 1731. налазио у Бечу, одакле је писао свим епископима да му предложи кандидата за Арадско владичанство, што је довело до привременог сукоба између владике Стефана и митрополита.¹² Вићентијев утицај и чињеница да је архимандрит Исаија био један од вођа групације која је заслужна за његов избор превагнули су и Исаија се издвојио као најозбиљнији кандидат. Митрополит га је предложио цару Карлу VI 7. септембра 1731. тражећи потврду јурисдикције будућег владике за Арад, Јенопоље, Великоварадски, Халмађски и Белењешки дистрикт.¹³ Са истим циљем обратио се цару и сам Исаија Антоновић 17. септембра наводећи како су га на овај положај изабрали други епископи.¹⁴ Царев позитиван одговор уследио је после свега два дана.¹⁵ Већ следећег месеца (26. октобар) стигла је и оригиналана конфирмациона диплома преко Дворског ратног савета и Дворске канцеларије,¹⁶ после чега је уследила хиротонија и увођење у трон

⁹ У самом документу се не наводи име архимандрита, али је јасно на основу аката из истог периода да је реч о Исаији (Г. Витковић, *Споменици...*, Збирка четврта, 333–345).

¹⁰ Исто, 337–343.

¹¹ Исидора Точанац, *Српски народно-црквени сабори (1718–1735)*, Београд 2008, 87.

¹² Разлог за сукоб је био то што је митрополит тражио да се за епископа предложи неко од придворних калуђера, и владике да се не премештају из једне у другу епархију, што је било директно уперено против Љубибратићевих амбиција (И. Точанац, Нав. дело, 123).

¹³ АСАНУК, МПА „А“ 354/1731.

¹⁴ АСАНУК, МПА „А“ 347/1731.

¹⁵ Занимљиво је да је у писму које је том приликом владар упутио преко Угарске дворске канцеларије поменуо најпре Трећу привилегију од 4. марта 1695. које су Срби добили од његовог оца цара Леополда I, а потом и потврду од стране његовог брата и претходника на престолу цара Јозеф I. Такође, поменуо је и своју потврду Привилегија из 1713 (АСАНУК, МПА „А“ 348/1731).

¹⁶ АСАНУК, МПА „А“ 358/1731.

новог владике.¹⁷

Исаија Антоновић је поред арадског владичанства 1. марта 1732. постао и генерални викар и митрополитски намесник. Све што би митрополит наредио требало је да он спроводи у дело, и сви су морали да му се покорвају. У задатак му је стављено решавање спора између карловачких свештеника, о чему је требало да води посебан протокол. Бринуо се о митрополитовој пошти и милостињи коју је са подручја Архидијецезе слао у Београд. Вићентије Јовановић је арадском владици препустио и извесна судска права, али је о сваком спору који је решавао морао да га обавештава и цео посао није могао да обавља сам, већ у договору са бачким владиком Висарионом. Могао је давати синђелије и парохије, али га је митрополит упозоравао да ово чини само ако су свештеници образовани, јер су само такви на корист народа. Посебну пажњу требало је да обрати на школе и да се брине да добро и уредно функционишу, пре свега она у Карловцима. Писана инструкција била је само део онога што је митрополит лично саопштио Исаији. Антоновић је у овом звању био само онда када митрополит није у резиденцији.¹⁸

Поред посла митрополијског викара имао је Исаија обавезе и у својој дијецези. Како је изгледала Арадска епископија на почетку његове управе може се видети из протокола о приходима, које је почео да води Вићентије Јовановић а наставио Антоновић. На име димнице убиран је десети део форинте од сваке куће (десет новчића), венчаница (такса за венчање) је узимана на основу тога о којем је браку реч: ако је први, износила је између 34 и 56 ½ новчића, ако је у питању други, између 1,08 и 1,3 форинте, а ако је трећи брак – 2,15 фор. Такође, на име тзв. свеће, што је вероватно каснија сидоксија, свештеници су плаћали између 3 и 10 форинти, зависно од богатства и величине парохије. Цео Исаијин приход за 1732. износио је 3.148 форинти и 17 новчића.¹⁹ Међутим, било је година када није успевао да наплати толики износ, па се нпр. жалио митрополиту Вићентију да је 1733. скупио свега 600 форинти, као да је и у великим финансијским проблема јер је њему приликом ступања на арадску катедру платио 4.667 форинти и 15 новчића, које је позајмио, па мора да плаћа камату за позајмицу.²⁰

Финансије нису били једини проблем који је епископ Исаија имао. Знатно озбиљнији су били они проблеми који су изазвани католичким прозелитизмом и константним нападима на православне, пре свега у Бихарској жупанији, односно њеном центру Великом Вараду, али и у другим метима Арадског владичанства. У циљу заштите православаца Антоновић је већ 13. марта 1732. замолио Дворски ратни савет да команданти у оним градовима, дистриктима и местима његове

¹⁷ АСАНУК, МПА „А“ 17/1732 (у Protocollum Exhibitorum, сам документ није сачуван).

¹⁸ Од конкретних проблема морао је да реши оне који су настали у Осечкој и Сечујској епископији и да у затвор стави Бешеновце које нађе за криве због проблема око наследства покојног владике Максима Гавриловића (Г. Витковић, *Споменици...*, Збирка друга, 124–127; Димитрије Руварац, *Архидијецезански викар епископ*, Архив за историју Српске православне карловачке митрополије, Сремски Карловци (у даљем тексту АИСПКМ), 1912, 52).

¹⁹ Димитрије Руварац, *Стање у Јенопољско-арадској епархији 1732. год.*, АИСПКМ, 1912, 252–254.

²⁰ Милутин Јакшић, *О Вићентију Јовановићу – прилози за историју митрополитства му 1731–1737*, Нови Сад 1900, 123–124.

епископије у којима живе православци публикују његову потврду како би на тај начин била заштићена и правосавна вера.²¹ У Бихарској жупанији он је наследио од раније познат притисак католичке цркве ради превођења православаца у унију, који је био толики да се помињало како ју је прихватио чак и арадски епископ Јоаникије Мартиновић. У овој висти било је делом истине, али чињеница да је на челу Арадске епископије остао до смрти 1721, јасно говори да она никада није спроведена, нити ју је владика Јоаникије искрено примио.²² Његов наследник на арадској катедри Софроније Раваничанин (1721–1726) такође је издржао унијатски притисак.²³ Како Софронијева јурисдикција није обухватала Бихарску жупанију, двојица изасланика: епископски викар Пајсије и Габор Кивори из Великог Варада, отишли су 8. маја 1724. у Беч, где су молили цара да се духовна власт арадског епископа прошири и на православце у овој жупанији. Царски одговор је извесно био позитиван, јер је 1735. владика Исаија дао у препису документ у коме се помиње да је Софроније

²¹ АСАНУК, МПА „А“ 55/1732.

²² Питање владициног прихватања уније део је сукоба између њега и пуковника Јована Текелије који је почео 1712. и са различитим интензитетом и уз неискрена, привремена, помирења трајао до смрти владике. Током тог сукоба пуковник је владика оптужио да одржава незаконите односе са једном женом, да је због тога недостојан положаја владике и да је избачен из цркве, штавише да нема потврду за катедру и да је на силу наметнут. У одбрану владике устали су фрањевци из манастира Марије Радне, што је већ било довољно да изазове сумњу у верску исправност Јоаникија, нарочито када је владика овде сазвао збор свештеника, на коме је присуствовала 51 особа, а већ је било познато да често комуницира и са арадским фрањевцима. Владика је још уживао заштиту арадског команданта генерала Мелихора Салцера од Розенштајна из чијег писма се сазнаје да је био спреман да прихвати унију. Ипак до овога није дошло, а измирење, на којем је радио Дворски ратни савет, макар и привремено, отклонило је тренутну опасност од преласка на унију. Међутим, већ 1713. фра Антоније Марковић, са којим је владика Јоаникије био у добрим односима, јавио је Конгрегацији за пропаганду вере да је владика са много православних (вероватно свештеника) прихватио унију што је у писму папи Клименту XI потврдио лично и владика уз услов да то јавно уради тек када из Арада буде уклоњен Јован Текелија, до чега није дошло, па самим тим ни до даљег рада на прихватању уније (М. Јакшић, *О Вићентију Јовановићу*, 116–117; Јован Радонић, *Римска курија и Јужнословенске земље од XVI до XIX века*, Београд 1950, 483–487; Александар Форишковић, *Текелије*, Нови Сад 2011, 159–160, 171–172, 214–215).

²³ После смрти владике Јоаникија 1721. обратио се митрополиту Вићентију Поповићу Јован Текелија са арадским Србима и граничарским официрима из Поморишја са захтевом да Софроније Раваничанин буде постављен за њиховог епископа. У складу са овом жељом следеће године митрополит је Двору препоручио Софронија за епископа, мада се томе противио београдски митрополит Мојсије Петровић, који је на арадској катедри желео да види Вићентија Јовановића. Жеља официра и народа из Арада, уз утицај митрополита Вићентија, била је довољна да за епископа буде потврђен и посвећен Софроније. Овоме је, међутим, допринела и чињеница да је Софроније био спреман да плати своје посвећење одмах са 2.000 форинти и у наредне три године са по 200 дуката. Поред овога, и Текелија је јављао да су они спремни да за подршку генералу Кози плате 200 дуката. Истовремено се Софроније закључио да је православац и да ће тако и остати, јер се појавила сумња како је био близак покојном владици, којег су сумњичили за унију. Иако није био унијат, морала му је недостајало. Већ из поступка да плати положај то се може лако закључити. Док је био епископ, држао је своју особштину у манастиру Врднику, која није била мала и коју је у наследство оставио свом ученику и служитељу свештенику Пајсију. Најтежи морални преступ био је тај што је држао на двору жене и био у некој врсти односа са извесном Аном. Због овога га је митрополит ставио под епитимију. Митрополиту Мојсију Петровићу морао је у марту 1726. да обећа да ће све жене удаљити из двора и да ће живети морално. Казна за неиспуњење овог обећања била би рашчињење (Димитрије Руварац, *Софроније Раваничанин епископ Арадски*, Српски Сион, Сремски Карловци 1906, 443–451).

Раваничанин био у Јенопољу када су преко његовог викара православци (већином Румуни) затражили проширење јурисдикције, што је прихваћено, па је са владиком начињен уговор по коме су се становници добровољно обавезали да му од сваке куће дају по талир годишње.²⁴

Одлучно у борбу против уније стао је наследник Софронијев, а претходник Исаијин, Вићентије Јовановић. Нарочито се његова упорност исплатила међу православним Румунима управо у Бихарској жупанији, а све је ово после његовог избора за митрополита наследио владика Антоновић. На самом почетку Исаијине управе чини се да није било притиска, али када је умро администратор Великоварадске бискупије калочки кардинал Имре Чаки (1732), великоварадски каптолски викар гроф Пал Форгач постао је веома агресиван. Како је каптол био у исто време један од већих феудалних господара у жупанији, настојали су Форгач и великоварадски бискуп Лужински (највећи феудални господар у овој жупанији) да наметну православцима унију. Не зна се ко је од њих двојице био безобзирнији у нападима, а изјаве да је земља на којој живе и цркве у којима се моле православци бискупска и каптолска и да никакве власти, ни духовне ни световне, нема у њима арадски епископ, само су се понављале. Форгач је протеривао православне свештенике и доводио унијатске, а није презао ни од хапшења кнезова и кметова. Истим путем је ишао и Лужински, чинећи велика злодела, уз подршку великоварадског судије. Тако је хапшење свештеника постало честа појава.²⁵ Економски притисак је био интензивираан, па је део свештенства на крају прихватио унију.²⁶ Ово се нарочито односи на Белењешки срез, где епископу Исаији, по цену оружаног напада, нису дозвољавали да изврши канонску визитацију.²⁷

Тешко стање у Арадској епископији захтевало је хитну реакцију епископа, и она није изостала. Исаија Антоновић је настојао да најпре уреди прилике у свом народу и свештенству, па је почетком априла 1733. поставио за свог викара у Великом Вараду и Бихарској жупанији синђела Софронија Симоновића. Од њега је захтевао да строго пази на морални живот верника и свештеника, нарочито на бигамију и полигамију, коју мора по сваку цену да спречи. Дозволио му је да суди у мањим споровима заједно са ондашњим свештеницима и то „ни на лево ни на десно него путем правим“. О судским споровима морао је редовно да обавештава владика, којег је био обавезан и да пита за савете и решења. Исаија је намеравао да преко викара чврсто држи овај део епархије у својим рукама, што се нарочито односило на епископске приходе, о којима је вођен посебан протокол. О свему, а пре свега судским решењима, нарочито ако су она настала у спору са земаљским властима (нарочито каптолом и бискупом), морао је да остане писани траг, у виду протокола.²⁸ Поред овога требало је да Софроније пази на све покушаје унијаћења и спречи их постављајући где год је то потребно православне свештенике.²⁹ Акцију заштите

²⁴ АСАНУК, МПА „А“ 281/1735; Д. Руварац, *Софроније...*, 451.

²⁵ АСАНУК, МПА, „А“ 281/1735.

²⁶ М. Јакшић, *О Вићентију Јовановићу*, 118–121.

²⁷ АСАНУК, МПА „А“ 281/1735.

²⁸ АСАНУК, МПА „А“ 109/1733.

²⁹ М. Јакшић, *О Вићентију Јовановићу*, 123.

православаца после Антоновићевих тужби подржао је и митрополит Вићентије који се 23. септембра 1733. обратио Двору молећи да нареди бискупу Лужинском да не спречава арадског епископа у канонској визитацији.³⁰

Док је Исаија Антоновић покушавао да заведе ред у епархији, католичка црква, бискуп и каптол, у Великом Вараду, служећи се чињеницом да су они жупанијски феудалци, појачали су економски притисак на сиромашне сељане како би прихватили унију.³¹ Током 1734. издвајају се два периода овакве акције, први у марту и други у октобру. Из тог времена датира више Антоновићевих тужби и жалби, у којима је, детаљно, од села до села, сакупио извештаје о нападима на становнике и свештенике. Из њих се види да су многи прешли на унију привремено и да су се, већином, по престанку притиска вратили у православље. У овим писмима се провлачи увек име грофа Форгача, који је са полицијом упадао у села и тражио од свештеника да ставе потпис и печат на документ којим прихватају унију. Било је свештеника, истина мало, који су ово искрено урадили, па су после покушавали силом да преведу и своје вернике.³² Напади бискупа и каптола ишли су увек у правцу оних места која су се налазила на њиховим спахилицима, а притисак официра и полиције био је усклађен са њима. Од православаца су тражили црквени десетак, а када би ови одбили да га дају, једноставно су их протеривали или хапсили и на њихово место доводили унијате.³³

Епископ Исаија Антоновић обратио се 15. фебруара 1734. молбом Дворском ратном савету да спречи мешање великоварадског бискупа у његову јурисдикцију. Истакао је да проблеме прави викар Пал Форгач у Белењешком срезу.³⁴ Дворски ратни савет, који је увек рачунао на војни потенцијал српског народа, после више тужби обратио се команданту Великог Варада генерал-фелдвахтмајстеру Симону ди Меснилу са захтевом да спречи притиске бискупа. Колико ово није имало одјека сведочи чињеница да је у марту 1734. Антоновић Дворском ратном савету упутио нову тужбу, на коју су се потписали бројни свештеници и из које се види да не могу

³⁰ Владика Антоновић је имао од раније искуства са унијатским притисцима. Још као архимандрита 1726. упутио га је митрополит Мојсије у Вараждински генералат у канонску визитацију, јер самом митрополиту тамо нису дозвољавали улазак, што су војне власти настојале да спрече (АСАНУК, МПА „А“ 143/1733; Ј. Радонић, Нав. дело, 493–494).

³¹ По каснијим подацима (из 1759), православна села у Бихарској жупанији (Великоварадска област) била су под влашћу читавог низа феудалаца, али је највећи била католичка црква и то на два начина: око 95 села било је под влашћу великоварадског бискупа, а још око 37 села је било под влашћу великоварадског каптола. Укупно је дакле било око 132 (прецизан број није утврђен јер су у неким селима имали део, најчешће половину или трећину) села, док је у целој епархији било укупно 271 село. Црква је тако држала у својим рукама скоро половину православних села, док је другу половину поседовало преко 60 спахија, од којих је највећа била Комора (Димитрије Руврац, *Статистички преглед великоварадске епархије 1759. године*, АИСПКМ, 1911, 3–16).

³² АСАНУК, МПА „А“ 281/1735.

³³ На основу извештаја свештеника из места Кордова види се управо ово. Наиме, повереници бискупа Лужинског су дошли у село и питали свештеника Трифуна којег епископа признаје, а он им је одговорио да признаје Исаију Антоновића. Када су га питали да ли прихвата Лужинског, одговорио им је да га поштује као земаљског господара, али да је одан Исаији Антоновићу као духовном оцу (АСАНУК, МПА „А“ 281/1735).

³⁴ АСАНУК, МПА „А“ 177/1734.

више да издрже нападе грофа Форгача и траже да проблеме реше војне власти.³⁵ У јуну је владика Исаија захтевао истрагу у којој би били пописани и раздвојени унијати од православних,³⁶ а потом се крајем августа поново тужио Дворском ратном савету због узурпације јурисдикције од стране грофа Форгача.³⁷ Антоновић је сматрао да је најбоље решење испитати колико је православаца, а колико је унијата у његовој епископији, пописати их и раздојити. Ради овога обратио се 15. октобра министарској конференцији у којој је изложио и све неправде које је Србима и Румунима нанео гроф Форгач.³⁸ Дворски ратни савет је 26. октобра 1734. јавио Антоновићу да је дозвољено да православни осуђеници дан пре погубљења приме причест и исповеде се својим свештеницима, али да увек томе мора бити присутан и католички свештеник, што је био само делимичан одговор на његове тужбе о узурпацији јурисдикције и унијатским притисцима и несумњиво решење које је само омогућило даље притиске.³⁹

Ситуација у Арадској епархији ни у наредном периоду није побољшана, о чему сведочи допис који је Исаија Антоновић послао 24. јула 1735. Дворском ратном савету са читавом историјом сукоба и унијаћења у његовом владичанству. Овде су нашли места и царски дописи и тужбе појединих свештеника. Владика је истакао да у почетку његове управе епископијом није било проблема, али и да је такво стање кратко потрајало. Бискупа Лужинског је оптужио за узурпацију његових јурисдикционих права, истичући да није пуно помогло ни то што је генерал-фелдвахтмајстер Симон ду Меснил покушавао да их заштити. Стање у Белењешком срезу је постајало све лошије, нарочито при покушајима насилног убирања десетка.⁴⁰ Канонска визитација је при томе готово потпуно онемогућена.⁴¹

Становништво се заједно са својим свештенством жалило и народно-

³⁵ АСАНУК, МПА „А“ 196/1734.

³⁶ АСАНУК, МПА „А“ 205/1734.

³⁷ АСАНУК, МПА „А“ 215/1734.

³⁸ АСАНУК, МПА „А“ 233/1734.

³⁹ АСАНУК, МПА „А“ 240/1734.

⁴⁰ У овом допису налази се и опширан прилог о понашању бискупа Лужинског, који је владици Исаији Антоновићу упутно белењешки протопоп Георгије. Наиме, приликом освећења храма у месту Драганешт у Белењешком срезу појавио се у пратњи хусара лично великоварадски бискуп и наредио им да опколе свештеничку кућу, у којој су се налазили верници и свештенство. Бискуп их је питао због чега су се скупили без његовог знања, а прота им је одговорио да су се скупили по наредби владике Исаије, ради освећења цркве и да очекују и лично владика. Бискуп им је тражио писмено наређење, а када нису могли да га покажу, јер се није налазило код њих, рекао им је да им оставља генералног викара Михаила Кебела да му се потпишу, односно да их он мађарски потпише, што је било једнако прихватању уније, па је ово свештенство са народом то одбило. Тада су ухапсили, по бискуповом наређењу, протопопа, и одвели га у Белењеш, а Кебел је остао у Драганешту да присиљава остале на унију. На крају се део окупљених разбежао, а део је Кебел ухапсио и одвео у Белењеш. Притисци да се прихвати унија овде су настављени. Понављали су им да се налазе на бискуповој земљи на којој никаква права, ни световна ни духовна, нема арадски епископ. Лужински је присилио проту да се потпише на чистом листу папира, што је био знак прихватања уније, и то су почели да раде и други похапшени свештеници. Ово је био изнуђен и неискрен акт, јер су одмах по ослобођењу јавили владици Антоновићу да само њега прихватају за епископа и да никада неће одступити од православља (АСАНУК, МПА „А“ 281/1735; М. Јакшић, *О Вићентију Јовановићу*, 120–122).

⁴¹ АСАНУК, МПА „А“ 281/1735.

црквеном сабору који се састао 1735. Жалба није укључивала само питање верске слободе, већ и питање бигамије и полигамије. Главни део тужбе односио се на то да су земаљски господари, односно спахије, тврдили да Привилегије које имају православни у Монархији не важе у Угарској, те се не могу позивати на њих, и да је притисак католичке цркве и официра да пређу на унију веома јак. Истакли су да се нарочито у Белењешком срезу поступа безобзирно, да се људи хапсе, свештеници протерују и држе у затвору, док се верницима намећу унијатски духовници. Због свега овога молили су митрополита и цео сабор да их узме у заштиту. На ову тужбу потписала су се петорица протопрезвитера и 18 свештеника.⁴²

Иако је притисак у наредном периоду смањен, ипак га је и даље било. Међутим, приступило се ономе што су православни прижељкивали: формирању комисије која би извршила увид у стање и раздвојила православне од унијата и католика. У том циљу обратио се 30. јула 1735. владици Антоновићу гроф Јохан Андреас фон Хамилтон, председник Земаљске администрације, са захтевом да састави и пошаље му спецификацију контрибуције и десетка, што је требало да буде увод у рад истражне комисије.⁴³ У септембру је владика тражио од свештенства и општина у Лункачком дистрикту Бихарске жупаније да му пошаљу уговоре (синђелије) које су закључили са његовим претходником, да би их користио као доказ у одбрани православља.⁴⁴ Епископ Исаија није слао само тужбе, већ је, држећи да православци због притиска нису прешли добровољно на унију, покушавао да од њих наплати своје приходе. Цар му је због овога преко Угарске дворске канцеларије упутио опомену и забрану да то чини.⁴⁵ Акције и тужбе владике Антоновића ипак си дале неког резултата па је, бар привремено, католички притисак смањен, а арадски епископ се ређе среће као особа која се тужи, на основу чега би се могло закључити да није имао пуно проблема. Напади су се почели јављати поново четрдесетих година, па су се 1744. на Сабору посланици из Арадске епископије тужили како се православцима у Великоварадској жупанији не дозвољава да подигну цркву, ни да имају свештеника, присиљавају их да славе римокатоличке празнике и да дају порез у магистратску благајну из које се онда плаћају католички свештеници.⁴⁶

Борба против унијаћења православних, за заштиту Привилегија и јурисдикције арадских дијецеза показала је да је Исија Антоновић чврст у одбрани православља. Међутим, наредни период је показао да је често користољубив и амбициозан, односно да је своје намере покушавао да у дело спроведе чак и на штету сопствене цркве и народа. Ово се најбоље видело када је смрћу владике Јефтимија Дамјановића 1739. остала упражњена Вршачко-карансебешка епископија. Исаија Антоновић је тада повео акцију у Бечу, без знања патријарха Арсенија IV и јерархије Карловачке митрополије, да добије на управу и ову епископију, у чему му је помагао његов бечки агент Симеон Христијан. У овом послу је био успешан и Дворски ратни савет је јавио 24. јануара 1741. патријарху Арсенију IV да је арадском

⁴² АСАНУК, МПА „А“ 281/1735.

⁴³ АСАНУК, МПА „А“ 287/1735.

⁴⁴ АСАНУК, МПА „А“ 339/1735.

⁴⁵ АСАНУК, МПА „А“ 480/1737.

⁴⁶ Милутин Јакшић, *О Арсенију IV Јовановићу Шакабенти*, Карловци 1899, 112–113.

епископу поверио на управу и Вршачко владичанство и да је конфирмациона диплома за њега већ спремна. Као оправдање за ово речено је да је провента коју Исаија добија у својој епископији услед њеног смањена мала, те се уступањем другог владичанства она повећава.⁴⁷ Истог дана, преко Дворског ратног савета и Дворске камералне комисије о овоме је обавештен и владика Исаија.⁴⁸ Дворским декретима Антоновић је добио на управу још једну дијецезу, али је изазвао карловачку јерархију против себе. Овакво решење директно је задирало у каноне цркве, по којем световне власти не могу давати епископије владикама и по којима се управљање двема епархијама (сем у случају да једном администрира) сматрало бигамијом. Дворска одлука није могла бити измењена и морало се наћи решење, али с тим је ишло доста споро јер је патријарх био у Бечу, где је добио тужбу против Исаије од верника из његове епархије (протопопијат Кришана), који су му могли бити само аргумент више против дворске политике.⁴⁹ Међутим, одлука Двора се морала поштовати па је Архијерејски синод донео одлуку у Новом Саду новембра 1741. да Исаија Антоновић може задржати Вршачко-карансебешку дијецезу као њен администратор до смрти, а да после ње буду постављена два епископа, један за Арадску, а други за Вршачко-карансебешку епархију.⁵⁰

Решење које је донео Синод није значило престанак сукоба између Антоновића и патријарха, већ само примирје. Сукоби су почели када је патријарх у намери да издејствује потврду Привилегија послао у Беч делегацију у којој су били новоизабрани карлштадски епископ и главни патријаршијски егзарх Павле Ненадовић, који је требало да поред потврде Привилегија издејствује конфирмациону диплому за себе, затим архијакон Јован Георгијевић, оберкапетан Арсеније Вујић, карловачки администратор Андрија Андрејевић и народни секретар Јона Крижар. Уз рад на потврди Привилегија требало је да моле и дозволу за црквено-народни сабор. Против потврде Павла Ненадовића почео је одмах да ради владика Антоновић. Он је са неколицином утицајних присталица (међу њима је био и пакрачки епископ Нићифор Стефановић) тврдио да је Ненадовић изабран на начин који се противи Привилегијама, да су против њега били и сами верници из Карлштадске епархије и на крају да је уплетен у толике криминалне радње да га је сам патријарх огласио за недостојног свих црквених положаја. Међутим, све оптужбе биле су нетачне, јер Ненадовић је изабран за епископа као и сви остали, жалбе против њега су биле у ствари жалбе особа које је инструирао Антоновић, а трећа тврдња је настала на основу оптужби које је све Дворски ратни савет у раније одржаном процесу прогласио као нетачне и ослободио Павла Ненадовића приписаних му кривица.⁵¹

⁴⁷ Епископија му је смањена када је један њен део припао Ердељу, где није имао право јурисдикције.

⁴⁸ АСАНУК, МПА „А“ 41/1741, 43/1741.

⁴⁹ АСАНУК, МПА „А“ 93/1741.

⁵⁰ АСАНУК, МПА „А“ 94/1741 (Protocollum Exhibitorum).

⁵¹ Исаија Антоновић је тврдио да епископе бирају остали епископи са митрополитом, а из дотадашње праксе се види да то није случај, већ да нове епископе, што је оглашено и Привилегијама, поставља митрополит. Да ствар буде чистија, Павла Ненадовића су на овај положај изабрали уз патријарха још владике бачки, пакрачки и нишки, тако да је био испуњен услов на који се тужио Антоновић (М. Јакшић,

Како само оптужбама током 1742. није могао ништа да постигне, епископ Исаија се упутио 1743. у Беч, и то без знања и одобрења патријарха. Овде је изнео нови аргумент против потврде Павла Ненадовића за епископа, тврдећи како је он још млад за тај положај.⁵² Поређења ради, Павле Ненадовић је тада имао 42 године, а Исаија је владика постао са 34, те је и овај аргумент био само резултат личне нетрпељивости. Покушавао је у Бечу да делегацију подреди својој вољи, али им је патријарх на њихову жалбу јавио да га ни у чему не слушају. Патријарх је сматрао да Исаијино понашање штети српском народу, јер крњи патријаршијска права, онемогућава потврду Привилегија и намеће нове трошкове на плећа народа, па је тражио да га војне власти протерају и присилно врате у његову епископију, што му је убрзо наређено. Патријарх је сматрао да ако Исаија има неку тужбу, требало би да је изнесе на следећем сабору, пред царским комесаром, што му је Дворски ратни савет и саопштио када му је наредио да се врати у своју епархију. Антоновићево бављење у Бечу имало је значајних последица по Ненадовића, јер, између осталог, и због њега дуго времена није добио конфирмациону диплому.⁵³ Како је депутација успела да добије потврду Привилегија приликом аудијенције код Марије Терезије на којој је требало да јој изразе захвалност за то, Павле Ненадовић је клечећи молио да га потврди за епископа. Царица је обећала да ће се о свему најпре информисати и онда донети решење. Како се уверила да он може бити епископ, прихватила га је априла 1744. и потврдила са Алексјем Андрејевићем, презентованим када и Ненадовић, за костајничко-зринопольског владика.⁵⁴

Поступак Исаије Антоновића из 1741. у вези са Вршачко-карансебешком епископијом био је предмет расправе и на Сабору 1744. Чуо се чак и захтев да он, пошто је добио епископију од световних власти, а не цркве, мора бити рашчињен, али се од ове мере одустало и Синод је потврдио раније решење по којем је Исаија остао арадски дијецезан и вршачко-карансебешки администратор. Међутим, није прошло ни неколико месеци од овог решења, а појавио се нови проблем, када је 6. јула 1744. умро темишварски владика Николај Димитријевић. Два дана касније Темишварска земаљска администрација обавестила је о томе Исаију и јавила му да је постао администратор и ове епископије. Тако је Антоновић на управу добио још једно владичанство и под својом влашћу имао велику територију. Патријарх је о свему накнадно обавештен и одмах се обратио тужбом Темишварској земаљској администрацији истичући да није у њеној надлежности да поставља администраторе седисвакантних дијецеза, већ његовој, и да за то место никада не може бити прихваћен Исаија Антоновић. За епископа је по реду требало да буде предложен

О Арсенију IV..., 53–56).

⁵² Веома је значајно сведочење које је у одбрану Павла дао бачки владика Висарион. Он је средином 1743. истакао да арадски епископ поступа неканонски и да ако је имао нешто против Павла, онда је то требало да каже 1739. када је од свих епископа Павле признат за владика или, ако то није урадио тада, да се са тужбама обрати Синоду, а не да иде у Беч, јер добро зна колико је тешко стање у Карлштадској епископији и да се тамо не иде по награду (М. Јакшић, *О Арсенију...*, 64–72).

⁵³ Димитрије Руварац, *Кореспонденција патријарха српског Арсенија Јовановића IV*, АИСПКМ, 1912, 312, 316–317, 319, 345, 347–348, 351–352, 374.

⁵⁴ АСАНУК, МПА „А“ 291/1743, 295/1743, 304/1743, 314/1743.

митрополит Георгије Поповић, али како је он дуговао знатну суму новца неком Јеврејину из Османског царства, патријарх је предложио Јована Георгијевића. До владарског решења за администратора удове епископије предложио је свог егзарха Синесија Живановића. Антоновићеви утицаји видели су се и овде, јер се његов бечки пленипотенцијар Симеон Христијан појавио као један од претендента на темишварски владичански престо. Ипак, владарка је решила да пређе преко свега и за темишварског владика потврдила је Георгија Поповића као веома заслужног за ангажовање Срба у рату 1737–1739. на страни Хабзбуршке монархије.⁵⁵

Владика Антоновић током управе Вршачко-карансебешком епархијом у њој није пуно боравио. И иначе је Исаија из својих дијецеза често одсуствовао, нарочито ради лечења, што су му савременици замерали. Међутим, ово не значи да није водио рачуна о верницима. У Вршцу је поставио за свог егзарха Лаврентија Јовановића и дао му доста широка овлашћења и упутства како да води цркву у овом делу епископије. Иако нема сачуваних упутстава других протопрезвитера или егзарха у Вршачко-карансебешкој епископији, нема разлога да се сумња да су се они разликовали од оног које је дао Лаврентију. Као и некада од егзарха Софронија и од Лаврентија је тражио да о свему остави писани траг. Сваке две недеље морао је да му шаље извештаје о стању у епархији. Могао је да суди, односно организује трочлани свештенички суд, али је о свему требало да обавештава свог дијецезана, коме је припадало право да суди у тежим преступима, наравно у граници права које су имали епископи. Како је овакав суд могао да суди само свештеницима, Антоновић је истицао да у случају сукоба између свештеника и световњака егзарх сарађује са представницима власти. Ово је време када су протопрезвитери по Исајиној наредби почињали да воде протоколе о свему: приходима, расходима, покретној и непокретној имовини итд. Са посебном прецизношћу захтевао је да Лаврентије води архиву о венчањима, што је било важно из два разлога: прво, јер се на овај начин спречавала могућност бигамије и полигамије, иначе присутних у српском друштву овог периода, и другог, јер је на овај начин водио рачуна о приходима епископа, пошто су за склапање брака супружници њима плаћали таксу. Ово је било у складу са Исајином жељом да сви епископски приходи (милостиња, венчаница, димница, свештенички прилози и порези), укључујући и податке о дужницима, увек буду уписани у протокол и доступни у резиденцији, ради контроле. На исти начин, уз двомесечна обавештења епископа, морао је Лаврентије да води и податке о расходима. Хришћански и благ однос према свештеницима и верницима било је нешто што је Исаија више пута наглашавао као начин опхођења протопрезвитера и свештеника и што је и овог пута тражио. Преко редовних извештаја владика Антоновић је имао увид у стање својих епархија, и контролисао их када се дуже време није налазио у њима, као управо те 1746. када је боравио у Бечу, где је у марту стигао и патријарх.⁵⁶

⁵⁵ АСАНУК, МПА „А“ 373/1744, 386/1744, 411/1744, 412/1744, 419/1744, 420/1744; М. Јакшић, *О Арсенију...*, 150–165.

⁵⁶ За све ово добио је Лаврентије плату која се састојала у следећем: од сваке цедуље за венчање седам крајцара а од сваког свештеника по два маријаша, а када по наредби владике буде освештавао антиминос, 4 форинте или 2, ако је општина сиромашна (АСАНУК, МПА „Б“ 33/1746; АСАНУК, МПА „А“ 42/1746).

Одсуство владике Антоновића из Арадске и Вршачко-карансебешке епархије настављено је следеће године. Почетком јуна 1747. боравио је у Сремским Карловцима, при митрополијској резиденцији, где је одржан састанак којем је присуствовало неколико епископа и виђенијих официра и где се расправљало о дуговима који су остали из расформираног Илирског хусарског пука.⁵⁷ Иако нема података, може се претпоставити да га је управо тада патријарх као свог заступника послао у Будим да реши проблеме настале између двојице свештеника, Гаврила Михаиловића и Константина Белушевића, и српске општине. Будимска црква је од времена патријарха Арсенија III Црнојевића била ставропигијална, те је за решавање овог спора надлежан био патријарх или његов егзарх. Општина на челу са бировом Петром Кнежевићем тужила се патријарху да двојица поменутих свештеника нису ревносно обављали своју службу, да су неморални и насилни, нарочито Гаврило Михаиловић. Владика Антоновић је у августу 1747. стигао у Будим и оформио суд, или како је у документима наведено – инквизицију, у којој су поред њега били: пештански свештеник Јован, затим свештеник Нешко Цвејић, Матеј и Георгије Дамјановић. Неколико пута раду овог суда се придружио и јеромонах Арсеније Теофановић, игуман манастира Грабовца и каснији владика костајничко-зринопољски. Судом је председавао Исаија Антоновић. У више сесија саслушане су и тужбе и одбрана оптужених. Такође, испитани су и сведоци те је из целог процеса настао обиман записнички материјал, од близу 200 страна. Посебне изјаве су давали оптужени свештеници и биров Кнежевић и из тих изјава се може схватити да је постојала велика лична нетрпељивост између Гаврила Михаиловића, на кога се тужба већином односи, и бирова. На основу сведочења види се да кривицу није носио само оптужени, већ и да је понашање бирова и виђенијих људи, чак званичника српске општине, повремено било недолично и све заједно говори о ниском културном и моралном нивоу једне од најнапреднијих српских општина у Хабзбуршкој монархији.⁵⁸ Биров је овде играо веома значајну улогу у црквеној општини, а настојао је да доноси све одлуке, без знања свештеника. Када је владика Антоновић у септембру 1747. завршивши прикупљање доказа напустио Будим, сукоб је само стишан. Оптужени свештеници су и даље остали у својим парохијама,

⁵⁷ Поред Исаије Антоновића састанку су присуствовали темишварски, бачки, карлштадски, славонски и осечки (посвећења) епископ и потпуковници Рајко Прерадовић, Секула Витковић и Вук Исаковић, као и капетани Стефан Зако и Петар Ђуинац. Ту се расправљало о писмима која су се тицала дугова Илирске регименте, а која је Марија Терезија послала патријарху 22. фебруара и 22. априла 1747. Окупљени угледници су намеравали да ради тога пошаљу у Беч депутацију, али како је постојала наредба од 21. децембра 1746. да без претходне најаве не могу послати депутацију, морало се најпре овоме приступити. О садржају првог царичиног писма обавестио је патријарх 22. марта 1747. Алексија Андрејевића, „православног митрополита ахилског, епископа костајничког, зринопољског, личког и крбавског“. Патријарх се овом приликом жалио да је на последњем Сабору (1744) пред комесарима створена комисија од дванаест лица која би требало да решава проблеме дугова Илирске регименте, али да се ово тело ниједном није састало. Царица је тражила да се пошаље представник, по један, од сваког сталежа, при чему је предвидела да је могуће, ради уштеде, да дођу и само два. Такође, одмах је предложила да у име војске то буде Рајко Прерадовић, али да му се пошаље пленипотенција, док је патријарх од духовника одредио свог викара Синесија Живановића (АСАНУК, МПА „А“ 119/1747, 163/1747).

⁵⁸ АСАНУК, МПА „А“ 162/1747.

али им је положај био отежан јер је Петар Кнежевић утицао на вернике тако да су престали да поменутој двојници дају приходе (милостиња, наплата венчања, крштења, погребна итд.). На овакав поступак бирова они су се већ средином октобра тужили Антоновићу. Суштински, ово је био вид притиска, јер су биров, таначници и 70 представника општине захтевали да Михаиловић и Белушевић напусте њихов град, позивајући се управо на ставропигију, али одлуку о овоме нису донели ни Исаија Антоновић ни патријарх, кога је смрт предухитрила да коначно реши проблеме у Будиму.⁵⁹

Смрт Арсенија IV, 7. јануара 1748, поново је показала колико су поједине владике биле амбициозне и на шта су биле спремне да би дошле на чело Карловачке митрополије. Већ по старијој пракси, упућена је трочлана делегација у Беч да тражи дозволу за сазивање изборног сабора и постављен је администратор удове митрополије, владика бачки Висарион. На скупу виђенијих људи и епископа у Карловцима 29. марта 1748. одређено је да делегацију чине пакрачки епископ Софроније Јовановић, потпуковник Рајко Прерадовић и темишварски биров Маленица Јосифовић. У њиховој пленипотенцији (пуномоћју) за агента Карла Јозефа Орењија и владарку стајало је да траже сазивање сабора, остатак неисплаћених редовних прихода покојног патријарха и укидање судске забране на митрополијски посед (Даљ и Нерадин). Како се Маленица Јосифовић с пола пута вратио у Темишвар, Двор је сматрао да је непотребно и скупо да се бира нови посланик и дозволио је да му се остала двојица обрате у име српског народа. Иако су укорени да су дошли у Беч без дозволе, што је било забрањено од 21. децембра 1746, ипак је преко њих одобрено сазивање сабора, а барон генерал Франц фон Енгелсхофен је одређен за комесара.⁶⁰

Средином јула у Карловцима су се налазили епископи и поједини угледни световњаци, одакле су обавестили све епархије о предстојећем сабору и позвали их да пошаљу своје посланике, који би требало да до 27. августа стигну у митрополијску резиденцију.⁶¹ Током августа ова група људи се договорила о трошковима и будућим саборским радњама. Бачки епископ је пристао да се побрине за стан и кухињу комесара. Исаија Антоновић је у задатак добио да прегледа све пленипотенције и да о њима обавести комесара, у чему му је као лични секретар морао да помаже Лазар Соколовић. Пакрачки владика Софроније бринуо је о церемонијалним радњама, нарочито у вези са дочеком комесара. Арадском и пакрачком дијецезану су у свему имали да помажу архиђакон Јован и протођакони Атанасије и Амвросије.⁶²

Договори око избора митрополита увелико су одржани пре отварања Сабора. Епископи су за датум отварања предлагали 26. август, када је био празник Успенија Пресвете Богородице, али су током припрема, из непознатих разлога, тражили да се почетак одложи за десет дана, о чему је обавештен комесар, коме су у

⁵⁹ АСАНУК, МПА „А“ 162/1747.

⁶⁰ АСАНУК, МПА „А“ 201/1748, 202/1748, 203/1748, 227/1748; АСАНУК, МПА „Б“ 35/1748.

⁶¹ АСАНУК, МПА „А“ 227/1748, 228/1748, 229/1748.

⁶² АСАНУК, МПА „А“ 338/1748.

Осек упућени пакрачки епископ и пуковник Атанасије Рашковић. Управо у ово време (1. септембар) договорили су се епископи и представници духовног staleжа да без обзира на будуће догађаје буду јединствени и да за митрополита изаберу Исаију Антоновића. Једина особа из духовног staleжа која се није потписала на ову одлуку био је бачки дијецезан, иако је место за његов потпис и печат остављено (између будимског владике Василија и митрополита Георгија Поповића, које му је по хиротонији припадало).⁶³ Ово је суштински био наставак сукоба и неслагања, јер је администратор без договора и присуства комесара одржао раније призивање Светог Духа, што му је генерал Енгелсхофен замерио. Иако би се из овога могло закључити да су главни супарници за положај првојерарха били арадски и бачки епископ, ситуација је била другачија а главни супарници Исаија Антоновић и Павле Ненадовић.⁶⁴

Комесар је у Карловце стигао 3. септембра и следећег дана у посету су му отишли неки посланици, а несумњиво је један од њих био пакрачки владика Софроније. Током те посете комесар му је предао изузетно важан документ у коме је одредио како ће се бирати будући митрополит. Овај акт представља основу првог саборског устројства написаног на следећем Сабору 1749. као разрађенију варијанту Енгелсхофеновог документа.⁶⁵ Није искључено да је са овим предлогом избора Софроније Јовановић упознат усмено још у Осеку, те да је то био разлог што су се духовници сложили у погледу Исаије Антоновића пре отварања Сабора.⁶⁶ Овог дана

⁶³ АСАНУК, МПА „А“ 241/1748; М. Јакшић, *Два српска сабора...*, 32.

⁶⁴ Да су главни супарници били епископи Исаија и Павле, сведочи и један проглас који се појавио пре Исаијиног избора, а који је написао Павле Ненадовић Млађи, народни канцелариста и синовац владике Павла, коме Димитрије Руварац приписује ауторство или бар инструкције за овај проглас. У њему су изнете оптужбе на рачун Исаије Антоновића. Најпре да је унијат и да је пуковник Будаји тврдио да је видео Исаијин потпис за прихватање уније, о чему је нешто саопштио покојни патријарх Павлу Ненадовићу. Даље, сведочи се у прогласу како су осечки епископ Јован Георгијевић и народни секретар Јона Крижар рекли, опет, Павлу Ненадовићу у Осеку да је Исаија обећао генералу Енгелсхофену да ће на унију превести цео народ само ако постане митрополит. О унијатским тенденцијама Исаије Антоновића продужава се у прогласу, сведоче и његове епархиоте, јер су се они тужили да је Великоварадском каптолу продао своју јурисдикцију за једну пензију. С друге стране, пребацивано му је у овом документу да је био и противник Вићентија Јовановића, који га је хиротонисао за епископа, да је притискао свештенство у епархији и финансирао своју браћу и официре, односно Јоаникија, тителског капетана. Пребацивана му је и акција из 1742. и 1743. када се у Бечу противио потврди Павла Ненадовића, што је оставило трага и штете не само тада већ и касније. Замерен му је начин преузимања управе Вршачко-карансебешком епархијом и покушај да добије администрацију у Темишварској. Такође, да од смрти патријарха покушава на све могуће начине, код свих инстанци, да постане митрополит. Закључујући на крају, писац прогласа пита каква судбина чека народ и вернике ако таква особа буде изабрана за митрополита (Димитрије Руварац, *О избору арадског владике Исаије Антоновића за Ариепископа-Митрополита*, АИСПКМ, 1911, 125–128).

⁶⁵ Ненад Нинковић, *Црквено-народни сабор и Архијерејски синод из 1749. године*, Истраживања 23, Нови Сад 2012, 264–266.

⁶⁶ Документ се састоји од десет тачака у којима је одређено да када се сви посланици скупе, то мора бити јављено комесару. Пре него што сабор буде отворен, потребно је да се провере пуномоћја и да се види колико укупно има посланика. Када се ово заврши, комесар би одржао говор и сабор би тиме био отворен, а тек потом ће комесар наредити да се држи призивање Светог духа, што представља увод у избор митрополита. Њему комесар не присуствује (осим ако то од њега не буде нарочито захтевано услед

договорено је да Сабор буде следећег дана отворен. Комесар и посланици понашали су се по реду који је предат пакрачком епископу па је 5. септембра Енгелсхофен у пратњи шесторице посланика најпре проверио пленипотенције, искључио прекобројне и онда питао посланике како ће гласати. Договорено је да се гласа по сталежима док не буде постигнут једногласан избор, у прописаном року. После избора одређено је да митрополит и епископи напишу модел избора будућих првојерарха. Комесар је на ово пристао, укорио је потом бачког владикау што је 31. августа одржао призивање Светог Духа и напустио салу.⁶⁷

Одласком комесара почео је избор, али првог дана није завршен, иако се знало за кога је духовни сталеж. Вероватно је тада дошло до сукоба присталица Исаије Антоновића и Павла Ненадовића.⁶⁸ Око 11 часова следећег дана комесар је обавештен да је избор завршен и он се одмах упутио у саборницу. Овде га је најстарији епископ по хиротонији, будимски Василије Димитријевић, упознао са једногласним избором Исаије Антоновића, молећи да он одмах буде публикован, на шта је Енгелсхофен пристао, па је новог митрополита народни секретар Јона Крижар са балкона приказао окупљеном народу. Истог дана (6. септембар) увече посланици су предали комесару писмо у којем су се обратили Марији Терезији, захвални што им је одобрила Сабор, молећи потврду Исајиног избора и конфирмациону (потврдну) диплому.⁶⁹

Новоизабрани митрополит положио је истог дана заклетву коју му је

несугласица), а оставља сабору не вољу да ли ће избор почети одмах по завршетку литургије или следећег дана. Комесар је сматрао да се избор може обавити за три дана. Чим би га посланици обавестили да је избор готов, одмах би дошао у салу и питао кога су изабрали. Када сазна име изабраног, онда између комесара и сабора „будет ради публикацији и конфирмацији далши разговор“. Ако се избор не буде готов за три дана, онда би комесар четвртог скупио народ и изјавио му другу царску заповест, што је била претња која се и касније понављала на саборима, а односила се пре свега на то да ће у случају да у остављеном тродневном року не буде једногласно изабран митрополит, њега поставити владар. (АСАНУК, МПА „А“ 254/1748; М. Јакшић, *Два српска сабора*, 26–32).

⁶⁷ Било је и других предлога о начину избора митрополита, раније изнетих управо од стране комесара. Реч је о захтеву за тројну кандидацију која је подразумевала да се владару предложи три кандидата од којих би он изабрао једног. Међутим, на крају је Марија Терезија одустала од овог захтева, прихватајући да сабор изабере кога жели за митрополита, али да она задржава право да га, ако јој не буде одговарао, не потврди. Све је ово морало бити представљено као царска милост јер царици самој припада јурисдикциона власт (Димитрије Руварац, *Зашто се није у Угарској са Србима поступало онако насилно да приме унију, као што је чињено у Хрватској за време Марије Терезије*, Српски Сион, бр. 17, Сремски Карловци 1906, 482–484).

⁶⁸ Сведочећи да су главни супарници били Исаија и Павле, архимандрит Јован Рајић у *Историји Катихизма* наводи занимљив моменат са Сабора. Наиме, многи су на њему желели да виде Ненадовића на челу митрополије јер су га сматрали за благочастивог. Доказ његове моралне исправности било је и то што није јео месо, за разлику од Антоновића, што је у то време био знак верске исправности. Такође, Антоновић је оптуживан да је склон унији, што свакако није био. Рајић наводи и занимљиву сцену у време избора када су присталице Ненадовића (већином из Провинцијала) хтеле да Исаију избаце кроз прозор, али су их у томе спречили представници војног сталежа који су повалили мачеве и претили крвопролићем, после чега је изабран Антоновић (Јован Рајић, *Историја Катихизма православних Србаља у царским државама*, Панчево б. г., 27–28).

⁶⁹ АСАНУК, МПА „А“ 255/1748. и 264/1748; М. Јакшић, *Два српска сабора...*, 31–34; Димитрије Руварац, *Архимандрита Јована Рајића „Историја Катихизма“*, АИСПКМ, 1912, 232–234.

одредио Сабор и у којој је дао реч да ће се држати православне вере, да неће у догму или ритуал уносити никакве новине, предвиђајући за себе духовну и световну казну ако направи преступ у овом смислу. Заклео се да ће се старати о школама и да ће сопственим трудом држати при резиденцији, односно при саборној цркви једног проповедника.⁷⁰ Међутим, истог дана донео је Сабор још значајнију одлуку, која се тицала начина управе у Митрополији и низа практичних питања, која би била решена у наредном периоду. Најпре је требало изабрати шест татора, из сваког сталеза по два, који би бринули о физичкој заштити Привилегија, затим о заштити права проистеклих из њих и положаја српског народа. Они би надзирали финансијску политику митрополита, спречавајући било какво задуживање на народни рачун. У одлуци се тражила забрана непотизма, исправни морални живот свештенства и монаштва, забрана премештања епископа из једне у другу епископију без дозволе Сабора или Синода, док се архидијецеза није смела смањивати. Забрањене су сваке финансијске малверзације, нарочито епископата и свештенства, а пре свега присилно тражење милостије, и захтевана је потврда Свитка из 1744. Јерархија је обавезана да отвара школе, које би сама издржавала, уз помагање сиромашне деце, при чему им је одобрено да родитеље присиљавају да школују децу. Одређено је и да црква не сме у своју корист кварити тестаменте, као и да младе и необразоване особе не сме постављати за свештенике. Донета су и правила за финансије Митрополије по којима када умре епископ имовина никако не сме да припадне мирополиту, јер се он већ може издржавати од свог дохотка, већ да новац покојника пређе у касу. Такође, када неки епископ постане митрополит, не сме да прода свом наследнику епископску резиденцију, јер ни он не купује митрополијску. На ову одлуку Сабора морали су се потписати сви епископи, што су они, на челу са Исаијом Антоновићем, и учинили. Био је ово покушај доношења трајног решења којим би биле спречене многе злоупотребе.⁷¹

Митрополит и епископи су следећег дана (7. септембар) одржали Синод, одакле су са осталим посланицима молили комесара да се попуне упражњене епархије, тако што би на чело Арадске прешао карлаштадски епископ Ненадовић, Јован Георгијевић био постављен у Вршачко-карансебешкој а Дионисије Новаковић у Хрватској дијецези. Комесар, међутим, није знао да ли под Хрватском мисле на Карлштадску или Северинско-марчанску епископију, те је опоменуо посланике да се сете, ако мисле да попуњавају ову другу, одлуке о забрани тога из 1744. Како би одбио да донесе решење о овом питању, тражио је да се митрополит за то обрати владарки. Већ следећег дана, 8. септембра, митрополит је по комесаровој дозволи уведен у архијерејски трон, односно инсталиран је.⁷²

У саборској сесији која је одржана 9. септембра представљено је митрополиту понашање бачког владике, преко писма које је упутио владици Павлу

⁷⁰ Световна казна се састојала од губитка положаја и митрополита и епископа, односно сваке црквене власти, а духовну представља Божји суд (*Беседа, лист за свештенство и народ*, бр. 12, Нови Сад 1870, 191–192; Г. Витковић, *Споменици...*, Трећа збирка, 110–112).

⁷¹ *Беседа, лист за свештенство и народ*, бр. 13. и 14, Нови Сад 1870, 206–207, 223–224; Г. Витковић, *Споменици...*, 112–116.

⁷² АСАНУК, МПА „А“ 264/1748.

Ненадовићу и у којем се погрдно изражавао о Сабору због дан раније донете одлуке да је питање наплате сполијума у његову корист застарело и да се са таквим захтевом не може обраћати Исаји Антоновићу. Бачки епископ је био изузетно незадовољан том одлуком и претио је у писму њеном идејном творцу физичким обрачуном, али само име није навео, мада је оно савременицима сигурно било познато. На основу писма, може се међутим рећи да то извесно нису били митрополит и карлштадски владика.⁷³ Због увреда наведених у писму Сабор је овластио митрополита да у своје лично и у име народа тражи сатисфакцију. Поред тога, одучено је 11. септембра да се од владике Висариона тражи писмени извештај о трошковима из времена његовог администрирања. Захтевано је и да све ствари које су изнете за његово време и са његовим знањем до најмање ситнице морају бити враћене.⁷⁴ Такође, поновљена му је одлука у вези са сполијумом, односно да је ово застарео процес и да од митрополита Антоновића не може тражити наплату.⁷⁵

Сабор је решавао и питања ликвидације дугова расформиране Илирске хусарске регименте и одредио две депутације за Беч. У вези са дуговима Илирске регименте пуномоћ је о овом питању потврђена изасланицима који су већ овим поводом били у Бечу, егзарху јеромонаху Синесију Живановићу и коњичком потпуковнику Рајку Прерадовићу. Њих двојица је по упутствима Сабора требало да траже да сви дугови у виду пореза буду разрезани на народ и исплаћени, чиме би дошло до трајног решења овог питања.⁷⁶ Истог дана (10. септембра) одлучено је да са митрополитом у Беч иду пакрачки епископ Софроније Јовановић, бездински архимандрит Теодосије Веселиновић и пуковник славонског коњичког пука Михајло Продановић. Требало је да они траже конфирмациону диплому за Исају Антоновића и да са њим изложе тужбе Марији Терезији у вези са повредом Привилегија.⁷⁷ За плаћање поменуте две депутације Сабор је расписао порез по епархијама који је укупно износио 3.023 форинте, а епископи су обећали да ће укупно дати сами још 1.650 форинти.

⁷³ Владика Висарион се 1. септембра није налазио у Карловцима, него у Новом Саду, одакле је писао Павлу Ненадовићу да је сазнао да је Сабор расправљао и о његовом сполијуму и да је закључно да је ово питање застарело. Ову одлуку Висарион је назвао глупошћу, јер су је за праведну држали покојни генерал Хамилтон и цар Карло VI, који су пресудили у његову корист, штавише, да су са тим били сагласни садашњи митрополит и гроф Фердинанд Коловрат, а да је новоизабрани митрополит сам два пута ставио свој потпис на њу, као праведну. Погрдне речи нису изостале у писму, а тражио је да оно Ненадовић прочита Сабору, који је назвао глупим (АСАНУК, МПА „Б“ 24IIIб/1748).

⁷⁴ Ради сличних ствари обратио се и владици Јовану Георгијевићу, код којег су се налазили неки предмети покојног патријарха. Такође, препоручено је да митрополит позове синђела Павла, који је требало да управља двором и брине да у време седисваканије из њега ништа не нестане, да се лично врати и да врати ствари које је узео. Занимљиво је да се и синђел у то време налазио код бачког владике. (АСАНУК, МПА „А“ 249/1748; Димитрије Руварац, *Закључак народног сабора 1748. о администрацији Висариона Павловића карловачке митрополије*, Српски Сион, Сремски Карловци 1906, 376).

⁷⁵ Бачки епископ, међутим, са потраживањима није престао ни у наредном периоду па је неко додао на полеђини овог документа 5/16. септембра 1751. да је Висарион Павловић због проклетог и триклетог измишљеног сполијума гонитељ и мучитељ свог народа, уз жељу да ако владика са тиме не престане, Бог му ускоро буде судија (АСАНУК, МПА „А“ 249/1748, 273/1749).

⁷⁶ АСАНУК, МПА „А“ 245/1748.

⁷⁷ АСАНУК, МПА „А“ 247/1748.

Непознато је да ли је било посебних расправа у вези са народним тужбама (граваминама), једино се зна да су Сабору предате у неколико дана. Најраније их је поднео пакрачки владика, још првог дана Сабора, потом следе три тужбе поднете 12. септембра у име становништва Бихарске жупаније, Великог Варада и Сегедина, и на крају 18. септембра из Котајничке епархије.⁷⁸ Кратко се расправљало и о унијаћењу, при чему је комесар изнео у писму Марији Терезији мишљење да државни интерес не захтева насилну верску конверзију, јер би то могло да ојача положај Мађара.⁷⁹ По избору за митрополита Исаија Антоновић је указао Сабору на значај оснивања народних школа, због чега је одлучено да се при митрополијском двору оснује Семинарија. На основу ове одлуке упутио је Антоновић септембра 1748. посланицу народу и свештенству да прилажу у фонд за школе јер је за њихово отварање неопходно обезбедити добру материјалну основу. У посланици је истакао да су школа и наука, односно образовање, основе сваког напретка. Да би школе, а пре свега при митрополитовој резиденцији, биле отворене, намеравао је да пошаље своје изасланике у све епархије да купе прилоге.⁸⁰

Митрополит се брзо после Сабора почео спремати за пут у Беч. Већ 2. октобра је писао епископу Софронију да очекује да му се придружи на путу. У том циљу јавио му је када ће стићи у Будим и да ће одатле ићи ка престоном граду, где се нада да ће га Софроније дочекати.⁸¹ Само дан раније поставио је генералног егзарха за Архидијецезу. Био је то Лаврентије (световно име Стефан) Јовановић, којег је 1746. поставио за вршачког протопрезвитера. Из саме синђелије види се да је Лаврентије обављао и друге послове за Исаију Антоновића и да је Исаија био веома задовољан његовим понашањем и испуњавањем поверених задатака. Очигледно је било да је међу њима постојало разумевање и да га је митрополит поставио јер је у њега имао пуно поверење.⁸² Три дана по издавању синђелије Антоновић је послао циркуларно писмо у Архидијецезу, где је јавио свештенству, монаштву и свом становништву да им шаље Лаврентија, јер због пута у Беч лично не може извршити годишњу канонску визитацију. Егзарх је требало да све преконтролише и преузме новац који припада митрополиту као архидијецезалном епископу (димница, венчаница и милостиња), уз напомену верницима да буду што дарожљивији.⁸³ У ово време примио је митрополит и писмену заклетву секретара Јоне Крижара да ће верно служити царици, њему и српском народу, као народни секретар.⁸⁴ Коначно, ускоро је (15. октобра) Марија Терезија, преко Илирске дворске депутације, потврдила Исаију Антоновића за карловачког митрополита, на чему му је неколико

⁷⁸ Може се претпоставити да је тужби било, макар усмених, и из других крајева, јер су епископи знали за лоше стање у својим епархијама. Срби из Ђура жалили су се свом епископу Василију Димитријевићу да имају толико проблема са притиском католика да не знају како да се одрже. Молили су га да им не шаље више свештенике, јер не могу да издржавају њихове породице, него да пошаље неког јеромонаха јер би им он био једини спас (АСАНУК, МПА „Б“ 31/1748).

⁷⁹ Д. Руварац, *Зашто се није у Угарској са Србима...*, 482.

⁸⁰ Д. Руварац, *Архимандрита Јована Рајића „Историја Католицизма“*, 232–233.

⁸¹ АСАНУК, МПА „Б“ 1/1748.

⁸² АСАНУК, МПА „Б“ 24V/1748.

⁸³ АСАНУК, МПА „Б“ 24VI/1748.

⁸⁴ АСАНУК, МПА „А“ 267/1748.

дана касније упутио честитке херцог од Хилдбургхаузена, са жељом да на новом положају има пуно среће.⁸⁵ Митрополит се захвалио владарки, уз молбу да му конфирмациону диплому изда преко Угарске дворске канцеларије.⁸⁶

Напор који је новоизабрани митрополит у последње време улагао и пут за Беч оставили су озбиљне последице на његово здравље. Из Арада је стигао у Будим и одатле је 15. новембра писао костајничко-зринопольском епископу Алексију Андрејевићу да је у Будим дошао болестан, да је имао проблема са главом, али да се ту после неког времена опоравио и тог дана кренуо у Беч.⁸⁷ Митрополит се, у ствари, разболео на путу између Арада и Будима, а бездински архимандрит је записао (што је у поменутом писму и сам митрополит забележио) да га је интензивно болела половина главе. Пре него што је наставио пут, у Будиму је решавао спор, на којем је радио годину дана раније као патријархов егзарх. Одредио је да Гаврило Михаиловић мора и даље уредно обављати све свештеничке дужности,⁸⁸ али је дозволио да се становништво може уочи Божића исповеди свештенику коме жели и да од њега о томе добије цедуљицу.⁸⁹

Митрополит Антоновић је у Беч стигао средином децембра. Овде је донео решење које се тицало продаје Осечког поља пакрачком владици за 2.000 форинти (о чему је позитиван став дао и Синод у време Сабора) и његових финансија.⁹⁰ Пошто до тада Софроније Јовановић није добио ништа на име дневница, како за депутацију која је молила дозволу за сабор тако ни за учешће у садашњој депутацији, одредио је митрополит да му се износ од 2.000 форинти умањи за те дневнице и на то сам му опрашта још 200 форинти, тако да је на крају требало да плати 330 форинти и 72 новчића. Примање ове своте потврдио је сам митрополит. У ово време (31. децембар) он је био веома болестан. У његовој пратњи су знали да болује од хемороида и да се болест појачала за време јахања, првог дана пута ка Бечу.⁹¹ Из болесничке постеље митрополит се обратио Дворском ратном савету са молбом да изда Протекционал за заштиту Привилегија.⁹²

У Бечу је покренуо и питање заоставштине патријарха Арсенија IV, за коју му је речено да је може добити тек када сви дугови буду исплаћени ради чега ће у Беч бити позвани кредитори, да би се направила рачуница. Митрополит се сложио са оваквим поступком, али је тражио да му се предају патријаршијске инсигније и орнат.⁹³ Почетком јануара Илирска дворска депутација захтевала је од митрополита

⁸⁵ АСАНУК, МПА „А“ 274/1748 (Protocollum Exhibitorum), 277/1748.

⁸⁶ АСАНУК, МПА „А“ 279/1748 (Protocollum Exhibitorum). Касније (18. децембра) молио је смањење таксе за издавање ове дипломе са 2.000 на 1.200 форинти (АСАНУК, МПА „А“ 285/1748).

⁸⁷ Митрополит је тражио да му владика Алексије пошаље обећану новчану помоћ (у износу од 356 форинти) за депутацију, јер остаје без новца. У вези са овим писао му је још 5/16. септембра. Такође, јавио му је да се Павле Ненадовић жалио у писму на неке његове поступке и да то реше на састанку као разумни људи (АСАНУК, МПА „Б“ 13/1748, 15/1748).

⁸⁸ АСАНУК, МПА „Б“ 24VIII/1748.

⁸⁹ АСАНУК, МПА „Б“ 24IX/1748.

⁹⁰ Димитрије Руварац, *Вуковарска епархија*, АИСПКМ, 1912, 82.

⁹¹ АСАНУК, МПА „Б“ 24X/1748.

⁹² АСАНУК, МПА „А“ 282/1748; С. Шакрак-Нинић, *Нав. дело*, 189.

⁹³ АСАНУК, МПА „А“ 281/1748, 283/1748, 286/1748.

обавештење о захтеву црквене општине будимске, која је после смрти свог владике Василија Димитријевића (децембар 1748) тражила мимо обичаја и права за свог владика јеромонаха Дионисија Новаковића. Ова институција је подсетила митрополита да је начин да неко буде потврђен могућ само ако га митрополит презентује, те су тражили да и овај пут процедура буде поштована.⁹⁴

Митрополитова болест се погоршавала и он је предосећајући смрт 2. јануара 1749. написао тестамент, а 16. јануара упутио писмо Марији Терезији у којем јој се захваљувао на свим добрима која му је учинила за живота и молио је да му тело после смрти буде пренето у Будим и тамо сахрањено. Такође је молио да се побрине за српски народ и његов тежак положај и за племство за своју браћу (Јанићија и Петра) и синовца (Димитрија).⁹⁵ Царици се поново обратио 24. јануара када јој је презентовао Јована Георгијевића, епископа посвећења (осечког) за вршачко-карансебешког дијецезана, али је митрополитова смрт предухитрила царичину одлуку о овом питању.⁹⁶ Следећег дана је добио царичин рескрипт, преко Илирске дворске депутације, којим се одговара на његов захтев још од 7. септембра 1748. и којим му се дарује посед Даљ. На име еквивалента добио је 9.000 форинти. Забрањено му је купљење тзв. кнеског дуката (који је узиман од банатских кнезова и оборкнезова), а одобрено скупљање милостиње, на добровољној бази, у природи, од славонских граничара. Ово је последњи документ који је митрополит добио. Његово здравствено стање је било све лошије иако су га од доласка у Беч лечили разни доктори, између осталих и царски. Преминуо је у недељу, 22. јануара / 2. фебруара 1749, у пет сати после подне.⁹⁷ Током болести три пута се исповедио и три пута су га причестили. У задњим данима од њега се није одвајао бездински архимандрит који је и изговорио „канон при исходу душе“ у тренутку митрополитове смрти. Његово тело је осам дана било изложено на одру у Бечу, а око њега се налазила војна стража.⁹⁸

О смрти митрополита пакрачки владика Софроније и бездински архимандрит Теодосије следећег дана су штафетом послали вест темишварском владици Георгију, јављајући му да је по покојниковој жељи он први старатељ његовог тестаментa и да га моле да чим прими писмо крене у Будим, где ће они поћи 7. фебруара.⁹⁹ Ипак, пошли су два дана касније, у пратњи царске гарде.

⁹⁴ АСАНУК, МПА „А“ 287/1748.

⁹⁵ АСАНУК, МПА „А“ 289/1748.

⁹⁶ Митрополит Павле Ненадовић је поновио овај захтев 1750. и Марија Терезија га је потврдила 14. јула исте године (АСАНУК, МПА „А“ 296/1749; АСАНУК, МПА „Б“ 168/1750; Ненад Нинковић, *Потврдне дипломе Јована Георгијевића за епископа вршачко-карансебешког и митрополита карловачког*, Споменица Историјског архива „Срем“ 10, Сремска Митровица 2011, 115, 118–121).

⁹⁷ АСАНУК, МПА „А“ 295/1749.

⁹⁸ С. Шакрак-Нинић, Нав. дело, 188.

⁹⁹ Поред темишварског епископа, за стараоце тестаментa по реду су одређени: пакрачки владика, бездински архимандрит, његов брат, капетан Јоаникије, који га је такође пратио на путу, и Константин Калиновић, арадски биров. Није оставио дугове, а своју од 4.267 форинти је определио тако да се од ње плати његова сахрана, па да се остатак подели на два дела од којих ће један поделити сиротињи, а други потрошити на сарандаре. Од ове суме требало је да буду исплаћене и његове слуге. Одредио је да се сваком његовом тутору (у овом случају стараоцима тестаментa) да по 12 дуката. Такође, да од овог новца

Обавештавали су га и да не знају колико ће им због временских непогода требати времена да стигну у Будим, али да ће га по доласку овде чекати још три или четири дана. Молили су га да понесе што је могуће више орната и одежди, које немају са собом, како би на достојан начин митрополит био сахрањен.¹⁰⁰ Дворски ратни савет послао је 4. фебруара обавештење свим командама градова између Беча и Пеште да са потребном пажњом приме и испрате тело покојног митрополита.¹⁰¹ Депутација је још у Бечу молила Дворски ратни савет да војска парадом ода почаст митрополиту приликом сахране, што је дозвољено.¹⁰² Темишварски владика није ни пошао у Будим, где је стигао Павле Ненадовић, који је са Софронијем Јовановићем и духовницима, 17. фебруара,¹⁰³ сахранио митрополита.¹⁰⁴ Истог дана значајнији народни представници који су се затекли у Будиму, на челу са двојицом епископа, договорили су се и послали писмо у Сремске Карловце у коме су тражили да се овде састану виђенији људи и одреде делегацију која би у Бечу тражила сазивање сабора за избор митрополита и да изабере администратора удове митрополије.¹⁰⁵ Већ 1. марта је за администратора изабран поново бачки владика Висарион, а у депутацију су ушли владика пакрачки Софроније, потпуковник Поморишке војне границе Јован Шевић и будимски ешкуч Симеон Андрејевић.¹⁰⁶

* * *

Оцене савременика о епископу и митрополиту Исаји Антоновићу биле су најчешће опречне и увек резултат искуства сарадње са њим или личних амбиција. Често одсуство из епархије сматрано је лошим и ово му је више пута, нарочито у

дају нешто деци његовог брата Петра. Молио је да не буде сахрањен уз велику помпу. Црнину је одредио да се направи „малом Паји“, односно Павлу, вероватно синовцу, Јефри и Јоаникију (С. Шакрак-Нинић, Нав. дело, 187–189).

¹⁰⁰ АСАНУК, МПА „А“ 295/1749.

¹⁰¹ АСАНУК, МПА „А“ 302/1749.

¹⁰² АСАНУК, МПА „А“ 305/1749.

¹⁰³ Запис о смрти и сахрани Исаије Антоновића оставио је бездински архимандрит наводећи као датум сахране 13, а не 17. фебруар. Међутим, да је у питању грешка, говори чињеница да је исти архимандрит забележио да је то био дан почетка Великог поста, а он је те године падао 17, а не 13. фебруара, као и датум на писму које је састављено после сахране (АСАНУК, МПА „А“ 304/1749; С. Шакрак-Нинић, Нав. дело, 187–189).

¹⁰⁴ Испред ковчега са митрополитовим телом ишли су епископи Павле и Софроније, испред њих архимандрит бездински и Дионисије Новаковић, а пред њима сви монаси и свештеници. Митрополитов ковчег носило је осам свештеника. Око одра је стајало 24 војника са бајонетима на пушкама, а међу њима је био и градски командант са гарнизонским официрима. Испред свештеника ишли су чланови занатских цехова и грађани који су сви носили по црни крин и белу велику свећу. Са леве стране је био смештен батаљон будимског гарнизона, који је музиком пратио поворку до Цркве Светог Димитрија. На средини цркве је био одар где су положили ковчег и где је проповед одржао будући владика будимски Дионисије Новаковић. У тренутку када су митрополита полагаали у гроб, војска је испред цркве три пута пуцала. Опело тада није држано над телом јер је дан сахране био први дан Великог поста, али је митрополит опојан још у Бечу. Сахрањен је уз царске двери (С. Шакрак-Нинић, Нав. дело, 189–190).

¹⁰⁵ АСАНУК, МПА „А“ 304/1749.

¹⁰⁶ АСАНУК, МПА „А“ 311/1749; Димитрије Руварац, *Дозвола за држање народног сабора 1749*, Српски Сион, бр. 16, Сремске Карловце 1906, 442–443; Н. Нинковић, *Црквено-народни сабор...*, 261–262.

време патријарха Арсенија IV, пребачено. С друге стране, бездински архимандрит је имао само речи хвале о овом карловачком првојерарху. Иако су трагови о томе веома оскудни, извесно је да о њему позитивно мишљење није имао Павле Ненадовић, његов наследник на митрополијском трону. На сличан начин малобројни историчари наставили су да дају оцену о митрополиту Антоновићу. Димитрије Руварац сматрао је да је Исаија био благе нарави, а са посебним пијететом односио се према његовој ревности у служби православној цркви. Међутим, историчар који је највише писао о Антоновићу, Милутин Јакшић, у његовој управи Митрополијом није видео ниједан позитиван моменат, закључујући да му живот и не спада у „црквену историју“.

Епископ и митрополит Исаија Антоновић је током периода 1731–1749. био један од најупорнијих бораца за заштиту православне вере. Његов положај на почетку управе Арадском епископијом није био нимало лак, а унијатски притисак је био знатно јачи него у време претходних владика ове дијецезе. Честим тужбама, писаним свим инстанцама од којих је мислио да је могуће добити помоћ, успео је да одбрани православну веру у најугроженијим деловима своје епархије и тиме ојача српску цркву. Такође, настојао је да на сваки начин уведе ред у функционисање своје дијецезе, морални живот верника и свештеника. С друге стране, негативним поступцима у вези са преузимањем управе Вршачко-карансебешке дијецезе и интервенцијом на Двору против потврде Павла Ненадовића за епископа оставио је трајан печат особе која је нанела штету српској цркви и народу. У овом смислу јединствен је био став и савременика и каснијих интерпретатора поменутих догађаја, због чега је бледела слика Исаије Антоновића као ревносног борца и заштитника народа, цркве и Привилегија. Кратка управа Митрополијом не даје могућност доношења закључка о њеном карактеру, али колико то дозвољава грађа, може се рећи да је кренуо путем доношења трајних решења за све проблеме који су мучили и Митрополију и српски народ. С једне стране то је била последица става Сабора који га је изабрао, а с друге његових личних жеља и амбиција. Петомесечно вођење цркве није пружио могућност да више уради на овом пољу, а испуњење саборских жеља и решавање проблема тако је остављено у наследство будућем митрополиту.

**ISAIJA ANTONOVIĆ, BISHOP OF ARAD
AND METROPOLITAN OF KARLOVCI (1731-1749)**

Summary

Isaija Antonović (Jovan in secular life), belonged to a family of prominent merchants and craftsmen who had moved from Novi Pazar to Buda with Patriarch Arsenije III Crnojević. The family's financial standing and the cultural and political influence of the Serb community at Buda undoubtedly influenced Isaija's choice to take vows and pursue the teaching profession. The widower became a monk and slowly ascended the rungs of the Karlovci Metropolitanate to the rank of bishop and metropolitan. He demonstrated great zeal for the defence of Orthodoxy, the Serbian people and the rights conferred on them by the *Privilegium*, while also showing a tendency to launch unnecessary attacks and engage in squabbles with other bishops and the patriarchate — no matter how much damage such infighting might cause the church or the people. The actions of Isaija Antonović can thus serve as a paradigm for the development of the Karlovci church government between 1731 and 1749. This work details his rise from priest to metropolitan, with attention to both positive and negative actions throughout.

Keywords: Metropolitan Isaija Antonović, Metropolitanate of Karlovci, Episcopate of Arad, Episcopate of Vršac and Karánsebes, Ecclesiastical-National Council, *Privilegium*.